

अन्तराष्ट्रिय फौजदारि कानुन विकास र आवश्यकता

डा. यवराज संग्रौला *

* प्राध्यापक, अन्तराष्ट्रिय कानुन तथा कानुन दर्शन, काठमाडौं स्कुल अफ ल

Email: yubaraj.sangroula@ksl.edu.np

अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी कानून – विकास र आवश्यकता

युवराज संग्रौला

एल.एल.एम. (पटना विश्वविद्यालय)को उपाधि प्राप्त लेखकका कानून शास्त्रका दुई पाठ्यपुस्तक प्रकाशित छन्। शान्ति क्षेत्रको प्रस्तावको कानूनी प्रारूप सम्बन्धी सेडाद्वारा गराइएको अनुसन्धानमा संलग्न अधिवक्ता लेखकका विभिन्न कानून सम्बन्धी रचनाहरू सबै स्थापित पत्रिकाहरूमा प्रकाशित भइसकेका छन्। हाल उहाँ पृथ्वी नारायण क्याम्पस पोखरामा अध्यापन कार्यसंग सम्बद्ध हुनु हुन्छ।

मानिसको विकसित विवेकले आपत्तिजनक तथा हानिकारक ठानी निषेध गरेका कार्यहरू तथा स्वयम् कार्यको प्रकृतिद्वारा नै अपकारपूर्ण गरीएका कार्यहरूको नियन्त्रणसंग सम्बन्धित नियमहरूको संग्रहलाई फौजदारी कानून भन्ने गरिएको छ।¹ उदाहरणका लागि मुलुकी ऐन

चौपायाको महलको १ नं. ले नेपाल अधिराज्य भित्र गोवधलाई अपराध घोषित गरेको छ। विश्वका अन्य मुलुकमा गोवधलाई अपराध मानिँदैन। नेपालमा गोवधमाथि प्रतिबन्ध लगाउने यो कानून नेपाली जनताको हिन्दू धार्मिक संस्कृतिको प्रतिबिम्बको रूपमा रहेको छ। यस अर्थमा फौजदारी कानूनका केही नियमहरू समाजको सांस्कृतिक विवेक सापेक्षित हुनु आश्चर्यजनक मानिँदैन। बहुविवाहलाई पनि उदाहरणका लागि लिन सकिन्छ। नेपालमा बहुविवाहलाई फौजदारी अपराध मानिन्छ तर इस्लामिक कानूनले बहुविवाहलाई अधिकार मान्दछ। भनाईको तात्पर्य के हो भने कतिपय कार्यहरू कानूनद्वारा निषेधित भई अपराध मानिएता पनि स्वयम् प्रकृतिले नै अपराधको रूपमा खडा गरेको हुँदैन। तर कतिपय अपराधहरू यस्ता हुन्छन् जो कुनै समाजको सापेक्षित विवेक विपरीत भई कानूनद्वारा निषेधित भएका कारणले मात्र अपराध हुन नगर्द, तिनीहरूको प्रकृतिद्वारा नै अपराध ठानी कानूनले निषेधित गरेको हुन्छ; जस्तै ज्यान मार्नु, बलत्कार गर्नु इत्यादि।

फौजदारी कानूनको अर्को महत्वपूर्ण विशेषता हो नैतिकतासंगको समीपता। सामान्यतया प्रत्येक समाजले त्यस किसिमका कार्यहरूमाथि नै रोक लगाएको हुन्छ जसलाई ती समाजले

आफ्नो नैतिक मान्यताको प्रतिकूल ठानेका हुन्छन्। सामाजिक मूल्य, मान्यता तथा विश्वासप्रति सचेत समाजले व्यक्तिका क्रिया-कलापहरूमा तबसम्म मात्र छुट प्रदान गरेको हुन्छ, जबसम्म ती क्रियाकलापहरू सामाजिक सदाचार विपरीत हुदैनन्। यस अर्थमा समाजका आ-आफ्ना फौजदारी कानूनहरूमा भिन्नता रहनु स्वाभाविकै हो।

यदि प्रत्येक समाजका फौजदारी कानूनका विशेषताहरूमा विभिन्नता पाइन्छ र एकीकृत फौजदारी कानूनको निर्माण सम्भव छैन भने अब प्रश्न उठ्न सक्छ, अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी कानूनको आधार कुन धारणामा टिकेको छ त ?

अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी कानून प्रतिको सामान्य धारणा

अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी कानूनको धारणा विवादास्पद विषयवस्तुको रूपमा रहिआएको छ। महाद्वितीय यूरोपको सन्दर्भमा हेर्ने हो भने अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी कानून भन्नाले त्यस्ता अन्तर्राष्ट्रिय प्रबन्धहरूलाई बुझिन्छ जसले राष्ट्रिय फौजदारी कानूनको क्षेत्राधिकार कति हो भन्ने कुरा निश्चित गर्ने गर्दछन्। तर फौजदारी अपराधको नियन्त्रणमा राष्ट्रहरू बीचका आपसी सहयोगलाई पनि अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी कानून भन्ने गरिन्छ।² यस अन्तर्गत खासगरी राष्ट्रहरू बीचका फौजदारी मुद्दाको सम्बन्धमा जस्तै क्षेत्राधिकार तथा कार्यविधि इत्यादि सम्बन्धमा सम्पन्न सन्धिहरू र सुपुंदागी

तथा फौजदारी कार्यविधि तथा अपराधीहरूको स्थानान्तर सम्बन्धमा सम्पन्न सन्धिहरू पर्दछन्। यस बाहेक विदेशी भूमिमा रहेका सेनाहरूको बारेमा लागू हुने फौजदारी कानूनको बारेमा भएका अन्तर्राष्ट्रिय द्विपक्षीय तथा बहुपक्षीय सन्धिहरूलाई पनि अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी कानूनको परिभाषा भित्र राख्ने गरिएको पाइन्छ। राष्ट्रहरूका विश्व तथा क्षेत्रीय संगठनहरूको सदस्य राष्ट्रहरूका लागि अनुमोदन गरेका प्रतिवेदन तथा कन्भेन्सनहरूलाई अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी कानून भन्ने गरिन्छ।³ उदाहरणका लागि साकंद्वारा पारित गरिएको आतङ्ककारी विरोधी कानूनलाई लिन सकिन्छ।

परम्परागत अन्तर्राष्ट्रिय कानूनको दृष्टिकोणबाट अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी कानून भन्नाले विदेशी तत्व संलग्न अपराधको कारवाही सजायको बारेमा व्यवस्थित कानूनलाई बुझिन्छ। यस अर्थमा अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी कानूनको उद्देश्य अपराधको नियन्त्रणमा विश्वभरी निश्चित क्षेत्रमा सबै राष्ट्रहरूलाई समान रूपमा लागू हुने सारवान कानूनको निर्माण गर्नु नभएर विदेशी तत्व संलग्न रहेको कुनै अपराधको कारवाही र सजाय गर्दा कुन देशको राष्ट्रिय फौजदारी कानून लागू गर्ने तथा राष्ट्रिय फौजदारी कानूनको भूक्षेत्राधिकार कहाँसम्म विस्तार हुन सक्छ भन्ने कुरा निश्चित गर्नुमा सीमित रहेको छ। तर दोस्रो विश्वयुद्धपछि भने अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी कानूनको दायरामा व्यापक वन्दै गएको देखिन्छ र क्रमशः सारवान

अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी कानूनको निर्माणमा क्रियाशील रहेको छ। वर्तमान अवस्थामा अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी कानून अन्तर्राष्ट्रिय शान्ति तथा सुरक्षा मानवअधिकारको संरक्षण तथा अन्तर्राष्ट्रिय नैतिक आधारहरूको जग मजबुत पार्ने उद्देश्यले क्रियाशील रहेको देखिन्छ। अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी कानूनको धारणाको विकास

माथि नै उल्लेख भैसकेको छ, अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी कानूनको इतिहास पुरानो छैन। विशेष गरी दोस्रो विश्वयुद्ध पछि मात्र यस सम्बन्धमा उल्लेख हुन थालेको पाइन्छ। यद्यपि यस बारेमा केही अमूक धारणाहरू जर्मनीको कानूनमा पनि नभेटिएका होइनन्। जर्मनीको कानूनी प्रणालीमा अपराधीलाई विदेशी भूमिमा सजाय गर्दा उसको आफ्नै भूमिको कानून ग्रहण गर्नु पर्छ भन्ने धारणा भेटिन्छ। यसै कारण कुनै जातिको मानिसलाई सजाय गर्दा जर्मनीमा संघीय कानून लागू नगरी उसकै जातीय कानून लागू गरिन्थ्यो। यद्यपि क्षेत्राधिकारको दृष्टिकोणबाट त्यस्तो कानून प्रयोग गर्न नमिल्ने हो। मध्ययुगतिर उत्तर इटालीमा पनि अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी कानूनको विकसित धारणा पाइन्छ। व्यक्तिको भूक्षेत्र उसको अपराधसंग सम्बद्ध गरी कानूनको प्रयोग गरिने प्रचलन त्यहाँ पाइन्छ। तत्कालीन दार्शनिक तथा कानूनविद् वाटेलसले⁴ राष्ट्रियताको सिद्धान्तको जोडदार बकालत गरेका छन्। कुनै एक देशको व्यक्ति अर्को देशमा गई कुनै कार्य गर्दछ भने उसले गरेको त्यस्तो कार्य अपराध हो वा होइन वा कति सजाय पाउने हो भन्ने कुराहरू उसकै

भूक्षेत्रभित्र लागू रहेको कानून अनुरूप निर्धारण गरिनु पर्दछ भन्ने सिद्धान्त अगाडि सार्दै वाटेलस यस सिद्धान्तको आधारको रूपमा विदेशको कानून व्यक्तिलाई थाहा नहुने सक्दछ भनी भन्ने तर्क गर्दछन्, अर्थात् कानूनको अनभिज्ञता क्षम्य हुँदैन भन्ने सिद्धान्त विदेशी कानूनको सम्बन्धमा लागू हुँदैन। हुनत अन्तर्राष्ट्रिय कानूनले नै राष्ट्रिय कानूनको विस्तार भूक्षेत्रीय सीमानाभित्र मात्र सीमित हुन्छ भन्ने कुरालाई मान्दछ। यद्यपि विकासको क्रममा आधुनिक अन्तर्राष्ट्रिय कानूनले राष्ट्रिय कानूनको भूक्षेत्राधिकार पार विस्तार (Extra territoriality) को सिद्धान्तलाई पनि इन्कार गरेको छैन। आधुनिक अन्तर्राष्ट्रिय कानूनमा कुनै अपराधमा कुनै देशको क्षेत्राधिकार प्रयोग हुँने भन्ने बारेमा खासगरी तीनवटा कुराहरूलाई हेर्ने गरिन्छ। (क) अपराधिक कार्य गरिएको भूक्षेत्र (ख) अपराधीको राष्ट्रियता संबद्ध रहेको भूक्षेत्र (ग) अपराधी गिरफ्तार भएको भूक्षेत्र। उदाहरणको लागि कुनै एक व्यक्तिले नेपालको भूक्षेत्रमा कुनै किसिमको आतंककारी कार्य गर्दछ। उ भारतको नागरिक हो तर उसको गिरफ्तारी पाकिस्तानमा हुन्छ भने यी तीन देश मध्ये कुनै एक देशलाई फौजदारी कारवाही गर्ने क्षेत्राधिकार प्राप्त छ। यसरी कारवाही र सजाय गरिएको कार्यलाई सम्बन्धित राष्ट्रहरूले वैधता प्रदान गर्नु पर्दछ तर कसले कारवाही गर्ने भन्ने बारेमा यस्ता राष्ट्रहरू बीचमा आपसी समझदारी पनि हुन सक्छ। सामान्यतः यी तीन किसिमका आधारहरूमा नै कुनै अपराधी माथि फौजदारी

2. See Encyclopedia of Public International Law. (1st ed) 1986.

3. Ibid.

4. Ibid.

कारवाही चलाउने वा नचलाउने भन्ने निणय गरिन्छ। कतिपय मुलुकहरूका कानूनले अपराधिक कार्य घटेको आधारमा क्षेत्राधिकार ग्रहण गर्ने गरी कानून बनाएका हुन्छन् भने कतिपय देशले गिरफ्तारी तथा अभियुक्तको राष्ट्रियताको आधारमा। उदाहरणको लागि ब्रिटिस कानून पद्धतिले भू-क्षेत्रको आधारमा आफ्नो क्षेत्राधिकार ग्रहण गर्दछ। यदि कुनै विदेशीले ब्रिटिस सीमाना भित्र कुनै अपराधिक कार्य गर्दछ भने त्यो व्यक्तिको गिरफ्तारी र राष्ट्रियता अन्त्य भए पनि अधिकार क्षेत्र ग्रहण गर्ने पद्धति ब्रिटिस कानून प्रणालीमा पाइन्छ।

क्षेत्राधिकार सम्बन्धी सिद्धान्तहरू

माथि उल्लेखित तीन किसिमका आधार-हरूलाई अधिकार क्षेत्रको आधारमा स्वीकार गरिएता पनि दोस्रो विश्वयुद्ध पश्चात् यस सम्बन्धमा महत्वपूर्ण विकास भई विभिन्न सिद्धान्तहरू प्रतिपादन गरिएका हुन्। राष्ट्रिय विधायिकाहरूले यिनै सिद्धान्तहरूको आधारमा अधिकार क्षेत्रको बारेमा कानूनहरू तर्जुमा गर्ने गरिएका पाइन्छन्। यी सिद्धान्तहरूमा केही सिद्धान्तहरू राष्ट्रको आत्म संरक्षण र केही अन्तर्राष्ट्रिय एकवद्धताको नीतिमा आधारित छन्। राष्ट्रिय विधायिकाहरूले क्षेत्राधिकार सम्बन्धमा तर्जुमा गरेका कानूनहरू या त आत्म संरक्षण या त अन्तर्राष्ट्रिय एकवद्धताको नीति अन्तर्गत सिद्धान्तहरूको आधारमा पुष्टि गर्ने गरिन्छन्। फौजदारी क्षेत्राधिकार सम्बन्धमा हालसम्म सात किसिमका सिद्धान्तहरू विकसित भएका हुन्। जस मध्ये तल उल्लेखित तीन किसिमका सिद्धान्तहरूको आधार राष्ट्रको आत्म संरक्षणको आवश्यकतामा निहित रहेको

छ भने अन्तका चार सिद्धान्तहरूको आधार अपराधिक कार्यको आवश्यकतामा निहित रहेको छ।

भूक्षेत्रीय क्षेत्राधिकारको सिद्धान्त

भूक्षेत्रीय क्षेत्राधिकारको सिद्धान्त प्रायजसो सबै देशहरूले ग्रहण गरेका छन्। यो सिद्धान्तको आधार भूक्षेत्रीय सार्वभौमिकताको धारणा निहित रहेको छ। कुनै एक राष्ट्र विरुद्ध गतिविधिहरू जब त्यस राष्ट्रको राष्ट्रिय सीमानाभन्दा बाहिर घट्टदछन्, त्यो राष्ट्र आफ्नो भक्षेत्र बाहिर घटेको कारणले त्यस कार्य विरुद्धमा कुनै कानूनी कारवाही शुरु गर्न अक्षम रहन्छ। जुन राष्ट्रको सीमानाभित्र यो कार्य घटेको छ, त्यस राष्ट्रले यस सिद्धान्तको आधारमा क्षेत्राधिकार प्राप्त गर्दछ, अपराधी विदेशी व्यक्ति नै किन नहोस। तर यी दुई राष्ट्रहरू बीच सम्बन्ध सामान्य रहेको अवस्थामा मात्र कुनै किसिमको कानूनी कारवाही शुरु हुन सक्छ। तनावपूर्ण सम्बन्ध भएका राष्ट्रहरू बीचमा कुनै एक राष्ट्र बीच विरुद्धका गतिविधिहरू अर्को राष्ट्रबाट विना नियन्त्रण संचालन हुने गर्दछन्।

भूक्षेत्रीय सार्वभौमिकताको कारणले अर्को राज्यमा घटेको घटनामा आफ्नो सीमाना बाहिर गई कुनै कारवाही गर्न खोज्नु अन्तर्राष्ट्रिय कानून विपरीत कार्य हुन जानु स्वाभाविक हो। तर अन्तर्राष्ट्रिय कानूनको यस सिद्धान्तले पेचिदा समस्याहरू नजन्माएको पनि होइन। खासगरी खुल्ला सीमाना भएका राष्ट्रहरूका अगाडि यी समस्याहरू ज्यादा देखिने गर्दछन्, जब एक राज्यको सीमाना भित्र कुनै अपराध गरी अपराधी अर्को राज्यको सीमाना

भित्र सजिलै प्रवेश गर्न सक्दछ र अपराधको दायित्वबाट पन्छिन सक्छ। यो समस्या महाद्वीपीय युरोपीय देशहरूमा विशेष गरी पाइन्छ। यसले गर्दा त्यहाँका देशहरू भूक्षेत्रीय क्षेत्राधिकारको सीमित दायरालाई परिधाग गर्न इच्छुक रहेका देखिन्छन्। परिणाम स्वरूप महाद्वीपमा भूक्षेत्रीय क्षेत्राधिकारको स्वामता सर्वदेशीय अधिकारक्षेत्रलाई ग्रहण गर्ने राष्ट्रहरू तत्वर देखिन्छन्। यस सिद्धान्त अनुसार कुनै अपराधिक कार्यले एक राष्ट्रलाई मात्र असर नपारी अन्य देशहरूलाई समेत असर गरेको रहेछ भने, अपराधिक कार्य घटेको देशलाई मात्र अधिकार क्षेत्र प्राप्त नभई असर गर्ने प्रत्येक देशले अधिकार क्षेत्र प्राप्त गर्दछन्, यतः कुनै एक देशले आफ्नो कानून बमोजिम कारवाही गर्न सक्छ। तर एङ्गलो-अमेरिकन कानून पद्धति अझै पनि संकुचित नै छ।

सरक्षित स्वार्थको सिद्धान्त

कुनै विदेशी व्यक्तिले विदेशमा नै बसी कुनै राज्यको विरुद्ध कुनै कार्य गर्दछ भने, त्यस्तो व्यक्तिलाई कानूनी कारवाही गर्ने व्यवस्था मिलाउन यो सिद्धान्तको विकास उत्राइसो गताब्दिमा नै भएको हो। राष्ट्रहरू बीचको मैत्रीपूर्ण सम्बन्धलाई कायम राख्न कुनै राज्यको हित विपरीत कार्य गर्ने व्यक्तिलाई कानूनी कारवाही गर्ने व्यवस्था अनुरूप यस सिद्धान्तले कार्य घटेको देशलाई क्षेत्राधिकार प्रदान गर्दछ, भने त्यस्तो व्यक्ति त्यसै देशको नागरिक नभई कुनै अन्य देशको नागरिक पनि हुन सक्छ।

पीडित पक्षको राष्ट्रियताको सिद्धान्त

यस सिद्धान्तलाई अप्रत्यक्ष व्यक्तित्वको सिद्धान्त पनि भनिन्छ। यस सिद्धान्तले अप-

राधबाट पीडित हुने व्यक्तिको राष्ट्रियतालाई क्षेत्राधिकारको आधार मान्दछ। मूलतः कुनै एक देशको नागरिक विरुद्धको कार्य उसको राज्य विरुद्धको कार्य हो भन्ने धारणा अनुसार पीडित पक्षको राष्ट्रले क्षेत्राधिकार प्राप्त गर्दछ। यस सिद्धान्तले कुनै विदेशमा घटेने अपराधमा कुनै विदेशी माथि क्षेत्राधिकार प्रदान गर्ने हुनाले, यो सिद्धान्त विवादको विषय बनिरहेको छ।

अभियुक्तको राष्ट्रियताको सिद्धान्त

विदेशी भूमिमा आफ्नो नागरिकले कुनै अपराधिक कार्य गर्दछ भने यस सिद्धान्त अनुसार त्यस व्यक्तिलाई उसकै राज्यको क्षेत्राधिकार क्रियाशील रहन्छ। यो सिद्धान्तको विकास १८८८ मा फ्रान्सबाट भएको हो। यस सिद्धान्त अनुसार गंभीर प्रकृतिका मुद्दामा वारदात स्थान कारवाहीको लागि पूर्व आवश्यक तत्व हुनु पर्छ भन्ने अनिवार्यता छैन। कतिपय देशहरूले भने यस सिद्धान्तको अनुसरण आफ्नो नागरिकले आफ्नै सीमाना भित्रबाट अर्को राज्यको विरुद्ध कार्य गरेको अवस्थामा मात्र गर्ने गरेका छन् भने कतिपय देशहरूले विदेशी भूमिमा यस्तो कार्य गरे पनि क्षेत्राधिकार ग्रहण गर्ने गरेका छन्। खासगरी फ्रान्सले यस पछिल्लो प्रचलनलाई अवलम्बन गरेको छ। इङ्गलैण्डले भने विदेशी भूमिबाट गरेको अपराधमा प्रमाणको अभाव रहने हुनाले, यस सिद्धान्तको अनुसरण गर्न इन्कार गरेको छ।

प्रतिनिधि न्याय प्रशासनको सिद्धान्त

अपराधी अपराधिक दायित्वबाट छुट्न नपाओस भन्ने धारणामा यो सिद्धान्त आधारित रहेको छ। यसर्थ यदि कुनै कारणले सुपुर्दगी

गर्न मिल्दैन, वा राज्यले सुपुर्दगी गर्न इन्कार गर्दछ भने, जुन देशमा अपराधी छ त्यही देशले कारवाही गर्नु पर्दछ र सजाय गर्नु पर्दछ। यूरो-पमा अस्ट्रिया, जर्मनी लगायत केही राज्य-हरूले यो सिद्धान्त अनुशरण गरेका छन्।

विश्वव्यापी एवाधिकारको सिद्धान्त

यस सिद्धान्तले जुनदेशमा अपराधी पक्राउ पर्दछ त्यही देशलाई अधिकार क्षेत्र प्रदान गर्दछ। यस सिद्धान्तले नत अपराधिक कार्य गरिएको देशको कानूनको ख्याल गर्दछ, नत सुपुर्दगीको संभावनाको बारेमा नै ख्याल गर्दछ। केही खास अपराधहरूको बारेमा अन्तर्राष्ट्रिय कन्भेन्सनहरूले नै विश्वव्यापी क्षेत्राधिकारको बारेमा व्यवस्था गरेको छ। अन्यथा कुनै अपराधको बारेमा विश्वव्यापी अधिकारक्षेत्र ग्रहण गर्ने वा सम्बन्धित राज्यलाई अपराधी सुपुर्दगी गर्ने भन्ने बारेमा राज्यको इच्छा नै निर्णायक हुनसक्छ। उन्नाइसौं शताब्दीको अन्त देखि नै विश्वव्यापी क्षेत्राधिकारको धारणा भइसकेको र खासगरी अर्बेध लागू औद्योगिक विस्फोटक पदार्थ सम्बन्धी अपराधमा राज्यहरूले विश्वव्यापी क्षेत्राधिकारको उपयोग गरेको पाइन्छ। आजभोली भने अरू विभिन्न अपराधहरूमा पनि विश्वव्यापी क्षेत्राधिकार ग्रहण गर्ने गरिएको देखिन्छ।

उत्तरदायित्व विभाजनको सिद्धान्त

यस सिद्धान्तले अभियुक्तको राष्ट्रियता,

वारदात भएको स्थान तथा राष्ट्रका सार्व-स्वार्थ जस्ता कुराहरूबाट राष्ट्रिय कानून कार्यान्वयन र परिणामलाई अलग गर्दछ। सिद्धान्त अनुसार अभियुक्तको राष्ट्रियता पालन देश तथा अपराध घटेको स्थान भएको देश अन्य विदेशी राष्ट्रहरूले गरेको कारवाही र सजायप्रति सहमत हुनुपर्छ। अर्थात् अभियुक्तलाई पक्राउ गर्ने र कारवाही गर्ने दाइत्व को राष्ट्रहरूलाई छ। त्यसले गरेको कारवाही र सजायलाई मान्यता दिने दाइत्व सम्बन्धित राष्ट्रहरूलाई छ। यसबारेमा विभिन्न बहुपक्षीय सन्धि-हरूमा समेत प्रष्ट व्यवस्था गरिएको छ। केही राष्ट्रहरूले भने एक अर्काका न्यायालयहरू फँसलाहरूलाई मान्यता दिने र कार्यन्वयनको द्विपक्षीय सन्धिहरू पनि गरेका छन्।⁵

सारवान अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी कानूनको विकास:-

अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी कानूनको धारणा माथि उल्लेख गरे अनुसार निकै पहिला देखि नै शुरुवात भएको देखिन्छ। यद्यपि सम्पूर्ण राष्ट्रहरूले पालन गर्नुपर्ने फौजदारी दायित्व तोक्ने सारवान अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी कानूनको इतिहास भने दोस्रो विश्वयुद्ध भन्दा पुरानो छैन। दोस्रो विश्वयुद्ध भन्दा पहिला नै विदेशी नागरिकहरूले गरेको अपराधको कारवाही गर्ने क्षेत्राधिकारकुन राष्ट्रलाई प्राप्त छ भन्ने बारेमा प्रशस्त विचारहरू भएका हुन् र यस सम्बन्धमा

5. Treaties on the mutual Execution of Foreign Sentences between U. S. A. and Canada Marchs 2, 1977; U. S. A. and Mexico 1977; Canada and Mexico 1977 and conventions concerning, interalia, the transfer of prisoners among the socialist countries 1980;

विभिन्न सन्धिहरू पनि नभएका होइनन्। यद्यपि यी सबै प्रयासहरूको उद्देश्य एक अर्काका कारवाहीलाई मान्यता दिनु र क्षेत्राधिकार निश्चित गर्नुमा मात्र सीमित रहेका हुनाले अन्तर्राष्ट्रिय समुदायले समानरूपमा पालन गर्नु पर्ने सारवान अन्तर्राष्ट्रिय कानूनका निर्माणमा लक्षित रहेका थिएनन्। अर्कोतिर विश्वयुद्ध भन्दा पहिलाको वातावरण पनि अपार भइसकेको थिएन।

प्रथम विश्वयुद्ध भन्दा अगाडि दार्शनिक-हरूले युद्धको विभाजन न्यायपूर्ण युद्ध तथा अन्यायपूर्ण युद्धको रूपमा गर्ने गरेका थिए र अन्तर्जातीय युद्ध गर्ने राज्यहरूलाई दोषी मान्ने सजायको भागी बनाइनुपर्छ भनी सल्लाहहरू पनि दिएका थिए। तर प्राकृतिक कानूनको आधारमा विकसित न्यायपूर्ण तथा अन्यायपूर्ण युद्धको सिद्धान्त तत्कालीन अनियन्त्रित सार्वभौमिकताको सिद्धान्तको सम्मुख प्रभावहीन रह्यो। तत्कालीन कुनै पनि राज्य कुनै अन्तर्राष्ट्रिय अदालतको निर्णय मानेर आफ्नो सार्वभौमिकतामा नियन्त्रण लागेको महसुस गर्न चाँहदैनथ्यो। वाटरलुको हारपछि नपोलियनलाई युरोपीयन राज्यहरूले साझा सन्धिहरूको रूपमा गाली त गरे तर के कारणले नैपोलियन युरोपीय राष्ट्रहरूका साझा दुश्मन भन्ने आधारहरू भने कसैले अघि मारेनन्। सन् १८७१ मा विस्मार्कलाई सजाय गर्ने निर्णय गरी सजाय सुनाए तर विस्मार्कलाई सजाय भोग्न बाध्य गराउन भने विरोधी राज्यहरूले सकेनन्। सन् १९१९ मा भर्सेलीको शान्ति सन्धिले विश्वयुद्ध भड्काएकोमा दोषी ठान्यो

र धारा २२७ मा जर्मनीले वेहर्नु पर्ने राज-नैतिक दायित्वको पनि निर्धारण गर्‍यो। यद्यपि जर्मनीले युद्धताका गरेका अपराधको दायित्व वारेमा यस शान्ति सन्धिले केही उल्लेख गरेन।

दोस्रो विश्वयुद्ध ताका भने अन्तर्राष्ट्रिय कानून अन्तर्गत राज्यहरूले वेहोर्नु पर्ने अपराधिक दायित्वको बारेमा सोच्न थालियो। दोस्रो विश्वयुद्ध समाप्त हुनुभन्दा अगाडि नै अमे-रीका, रूस तथा बेलायत लगायतका केही राष्ट्रहरूले युद्ध अपराधीहरूलाई तीन किसिमका फौजदारी अपराधहरूमा कारवाही गर्ने सहमति वासिङ्गटनमा भएको थियो। यी तीन किसिमका अपराधहरूमा शान्ति विरोधी अपराध, युद्ध अपराध र मानवता विरोधी अपराधहरू थिए।

विश्वयुद्ध समाप्त भएको लगत्तै पछि जर्मन तथा जापानी युद्ध अपराधीहरूका अपराधहरूको कारवाही गर्न दुइवटा अन्तर्राष्ट्रिय आयोगहरू गठन गरियो। यी दुवै आयोगहरूले आक्रामक युद्ध भड्काउने तथा युद्धको षडयन्त्र रच्ने जर्मन तथा जापानी जनरलहरूका विरुद्ध मुद्दाहरू लगाई कारवाही शुरु गरे यद्यपि यस सम्बन्धमा केही महत्त्वपूर्ण कठिनाई-हरू देखापरे। सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण कठिनाई-त प्रमाणहरूको नै थियो। दुवै आयोगहरूले आक्रामक युद्धको षडयन्त्र गरेको सम्बन्धमा अभियोग लगाइएता पनि, यस सम्बन्धमा कुनै पूर्वदृष्टान्त नभेटिनाले, आक्रमण युद्धको षडयन्त्र गरेको अभियोगमा मात्र सजाय गर्न यी आयोगहरूले सकेनन्, अतः दुवै आयोगको ध्यान युद्ध सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय कानूनको

उलङ्घन गरेको तथ्य तर्फ केन्द्रित रह्यो । युद्ध सम्बन्धी कानूनको पालना गर्नु पर्ने अन्तर्राष्ट्रिय दायित्वको बारेमा वेष्टफेलिया सन्धि तथा भर्सेलीको सन्धिमा समेत प्रावधानहरू उल्लेखित हुनाले आयोगलाई अपराध पुष्टि गर्ने कानूनको निर्धारण गर्न सजिलो भयो । यद्यपि युद्ध सम्बन्धी कुनै पनि अपराधको स्पष्ट परिभाषा नहुनाले यी दुवै आयोगको गठन गर्नु भन्दा पहिला, आयोगले लागू गर्नु पर्ने कानूनको स्पष्ट व्यवस्था गर्नु पर्ने भएबाट आयोगका वडापत्रहरू जारी गरिए ।

नुरेम्बर्ग आयोग

नुरेम्बर्ग आयोग दोस्रो विश्वयुद्ध पछि जर्मन युद्ध अपराधीहरूलाई कारवाही गर्न गठित आयोग हो । यस आयोगलाई अधिकार क्षेत्र प्रदान गर्न विजयी राष्ट्रहरूका बीचमा सन् १९४५ मा एक सन्धि सम्पन्न भयो । यस आयोगलाई एक वडापत्र जारी गरी अधिकार क्षेत्र प्रदान गरिएको थियो; जसमा दोस्रो विश्वयुद्धमा युद्ध सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय कानूनको उलङ्घन लगायत, शान्ति भङ्ग गरे वापतका अपराध तथा मानवता विरोधी अपराधहरूको बारेमा समेत कारवाही र सजाय गर्न सक्ने व्यवस्थाहरू गरिएका थिए । यी अपराधहरूमा १० जना अभियुक्तहरूलाई मृत्युदण्ड, तीन जनालाई जन्मकैद र चारजनालाई लामो कैदको सजाय गरिए थियो । वडापत्र वाहेक अन्तर्राष्ट्रिय कानूनका

विभिन्न व्यवस्थाहरू समेतको रूपमा गर्दै आयोगले आफ्नो फैसला सुनायो । अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी कानूनका सम्बन्धमा केही महत्त्वपूर्ण सिद्धान्तहरू^६ प्रतिपादन गरियो ।

१. अन्तर्राष्ट्रिय कानून विरुद्धका अपराध मानिसले गरेका अपराध हुन् जुन पृथक् पृथक् (राज्य)ले गरेका अपराध होइनन् । अतः यस्ता अपराधलाई क्रियाशील गर्न सकिन्छ ।

२. जुन व्यक्तिले अपराध गरेको हो त्यसलाई आफ्नै इच्छाले अपराध गरेको हो वा राज्यको निर्देशनमा गरेको हो वा दावीका आधारमा मात्र राज्य प्रमुख सरकारका जिम्मेवार अधिकारीले अपराधिक दायित्वबाट छुट पाउन सक्तैनन् ।

३. आफू भन्दा उच्च अधिकारीको निर्देशनमा काम गरेको हुनाले सो वापत सजाय नमिल्दैन भन्ने दावीहरू पनि सजायबाट छुट्टी दिन मिल्दैन, किनभने आफूले गरेको काम ठीक वा वेठीक छ भनी निर्धारण गर्न सक्ने नैतिक स्तर सर्वमा हुनुपर्छ ।

४. वहाल कानूनको अभावमा कसैलाई सजाय गर्न मिल्दैन भन्ने अभियुक्तहरूको दावीलाई पनि अदालतले इन्कार गर्नुपर्छ । अदालतको विचारमा आक्रमक युद्ध अन्तर्राष्ट्रिय कानून विरुद्धको सर्वै गंभीर अपराध हो । आयोगले ठहरनु अनुसार आफ्नै देशहरू विरुद्ध आक्रमक

युद्ध शुरू गर्नमा जर्मनीको हात रहेको छ, जुन सन् १९२० को पेरिस शांति सम्झौताको उलङ्घन हो ।

५. आयोगले युद्ध बन्दीहरू प्रतिको अमानवीय व्यवहारलाई पनि अपराधको रूपमा परिभाषित गर्‍यो ।

६. युद्धको शुरूवात देखि नै अपराधहरू आम समुदाय प्रति नै गंभीर क्षति पुऱ्याउने उद्देश्यले भएका थिए । यस अर्थमा यी अपराधहरू मानवता विरुद्धका अपराध हुन् ।

नुरेम्बर्ग आयोगले प्रतिपादन गरेका यी सिद्धान्तहरूलाई सन् १९४६ डिसेम्बर ११ मा संयुक्त राष्ट्रसंघ महासभाले अन्तर्राष्ट्रिय कानूनका रूपमा मान्यता प्रदान गरेको छ ।^७ यसबाट सारवान अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी कानूनलाई स्पष्ट स्वरूप दिने र समृद्ध संहिता तयार गर्ने तर्फ एक महत्त्वपूर्ण प्रयास हुन गएको छ । यस पछि पनि संयुक्त राष्ट्र सङ्घले केही महत्त्वपूर्ण प्रयासहरू गरिआएको छ ।

संयुक्त राष्ट्र सङ्घका प्रयासहरू सारवान अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी कानूनको विकास अध्ययन तगण्य नै छ । यस सम्बन्धमा संयुक्त राष्ट्रसङ्घले केही महत्त्वपूर्ण प्रस्तावित प्रतिवेदनहरू तयार पारेको भएता पनि, यस्ता प्रतिवेदनहरू वाध्यात्मकताको

अभास रहनाले अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सरह लागू हुँदैनन् । यद्यपि सारवान अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी कानूनको निर्माणमा विश्व जनमत तयार गर्नमा संयुक्त राष्ट्रसङ्घको भूमिका प्रभावकारी सावित भएको छ । सन् १९६० मा एक कन्भेन्सनद्वारा संयुक्त राष्ट्रसङ्घले युद्ध अपराध तथा मानवता विरोधी अपराधहरू सम्बन्धि कानूनद्वारा परिसीमित हुन सक्तैनन् भन्ने धारणालाई अगाडि ल्याएको छ ।^८ संयुक्त राष्ट्रसङ्घको अर्को भूमिका नस्लवादलाई अन्तर्राष्ट्रिय अपराधको रूपमा परिभाषित गर्न सफल हुनुमा रहेको छ । यसैगरी सन् १९७३ मा संयुक्त राष्ट्रसङ्घको महासभाले अपराधीहरूको खोजतलास, पक्राउ, सुर्दगीमा तथा सजायमा अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगको पृष्ठभूमि तयार गर्न प्रस्तावित प्रतिवेदन तयार गरी अर्को महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको छ ।^९ सारवान अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी कानूनको निर्माणको लागि एकीकृत संहिता तयार पार्ने सम्बन्धमा पनि महासभाले लगातार छलफल गरिरहेको छ । अन्तर्राष्ट्रिय कानून आयोगले पनि यस सम्बन्धमा अनुसन्धान गरिरहेको छ । आयोगले सन् १९५४ मा तयार पारेको प्रस्तावित संहिताको मस्यौदा^{१०} भने हालसम्म निष्क्रिय राखिएको छ ।

7. U. N. Resolution. 95 (I) U. N. Doc. A/64/ Add.1
8. Sec. U. N. Convention on the Non-Applicability of the statutory Limitations to war crimes and crimes against Humanity. Nov. 16. 1968.
9. U. N. Resolution G A. 3074 (xxviii) Dec. 3. 1973.
10. The Draft code of offence Against Peace and Security of mankind, July, 1954.

6 See S. K. Kapoor: International Law (Allahabad Law Agency) 6th edn. 1985 pp 680-681.

यसरी दोस्रो विश्वयुद्ध पछि सारवान अन्तर्राष्ट्रिय कानूनको निर्माणको लागि जनमत तयार भए पनि, यस सम्बन्धमा हालसम्म कुनै सारभूत विकास भने हुन सकेको देखिन्न। अधिकार क्षेत्र हालसम्म पनि अन्तर्राष्ट्रिय अपराधहरूको परिभाषा लगायत सम्बन्धित महत्त्वपूर्ण समस्याहरू यथावत नै रहेका छन्। नुरेम्बर्ग तथा टोकियो आयोग पछि यस किसिमका कुनै आयोगहरू गठन भएका छैनन् भने, अन्तर्राष्ट्रिय अपराधहरूको कार्वाही र सजाय गर्न एक अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी अदालत गठन गर्ने तर्फ पनि राज्यहरू सहमतिमा पुग्न सकेका छैनन्। तर यातायात र संचालन विश्वलाई एक सूत्रमा गाँसिसकेको अवस्थामा अन्तर्राष्ट्रिय प्रकृतिका अपराधहरूमा संख्यात्मक वृद्धि हुन गएको छ।

अन्तर्राष्ट्रिय अपराधहरू:-

अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी कानूनको विकास क्रमशः फौजदारी कानूनको विकास तर्फ केन्द्रित रहेको छ भन्ने कुरालाई इन्कार गर्न सकिदैन भन्ने निष्कर्षमा पुग्नुभन्दा पहिला, विभिन्न किसिमका अपराधहरूको बारेमा छोटो चर्चा गर्नु पनि सान्दर्भिक देखिन्छ।

शान्ति विरुद्ध अपराध:-

नुरेम्बर्ग आयोगको फैसलामा केन्द्रित

हुने हो भने आक्रामक युद्ध भड्काउने पद्धत गर्नु र युद्धको शुरुवात गर्नुलाई शान्ति विरोधी अपराध भन्नु पर्ने देखिन्छ। यद्यपि कस्तो युद्धलाई आक्रामक युद्ध भनिन्छ भन्ने बारेमा हालसम्म विश्व जनमत तयार भएको छैन। सन् १९७४ मा संयुक्त राष्ट्रसङ्घले आक्रामक युद्ध (War of Aggression)को परिभाषा गर्ने प्रयास गरी एक प्रस्तावित प्रतिवेदन पनि तयार पारिसकेको छ। संयुक्त राष्ट्रसङ्घको परिभाषालाई समान्य परिभाषा मान्ने पृष्ठभूमि तयार हुने संभावना देखिदैन। यस सम्बन्धमा संयुक्त राष्ट्रसङ्घको परिभाषा¹¹ अनुरूप राज्यहरू कार्य गर्न उदासिन रहनुलाई नै मूल समस्याको रूपमा लिन सकिन्छ। अर्को तर्फ कुनै राज्यले यस किसिमको अपराध गरेमा, कस्तो सजाय दिने र कसरी सजाय दिने भन्ने कुराहरू पनि आजसम्म अनिर्णित नै छन्। अमेरिका तथा सोभियत सङ्घ जस्ता दुवै महाशक्तिहरूले पनि उक्त परिभाषाको प्रशंसा गरेका छन् यद्यपि उक्त परिभाषा लागू हुन सक्ने संभावना भने देखिदैन।

हाल आएर नस्लवादलाई शान्ति विरोधी अपराधको रूपमा लिइने गरेको पाइन्छ।¹²

11. "Aggression is the use of armed force by state against the Sovereignty, territorial integrity or political independence of another state or in any other manner in consisten with the charter of the U. N. as set out in definition.

12. See op. cit note 14 pp 487-588.

13. See International Convention on the Suppression and punishment of the crime of Aparthied Nov. 11 1983

युद्ध अपराध:-

प्रायजसो सबै किसिमका युद्ध अपराधहरू सन् १९४६ मा जेनेभामा सम्पन्न चारवटा रेडक्रस कन्भेन्सनहरू तथा सन् १९७७ मा जेनेभामा सम्पन्न २ वटा थप प्रोटोकलहरूमा गरिएका छन्। यी कन्भेन्सन तथा प्रोटोकलहरूमा व्यवस्था गरिए अनुसार खुल्ला शहरहरूमा विमानबाट आक्रमण गर्नु, नागरिक क्षेत्रमा विना भेदभाव कम उचाइबाट विमानबाट आक्रमण गर्नु, आफ्ना सेनाहरूबाट हुने क्रूरतापूर्ण कार्यहरू नरोक्नु, इत्यादि युद्ध कानूनको उलङ्घन हुनजान्छ। यसका प्रतिरिक्त युद्ध बन्दीहरू प्रति अमानवीय व्यवहार गर्नु, घाइते तथा ध्वस्त जहाजमा फसेका शिपाहीहरूको हत्या गर्नुलाई पनि उक्त कन्भेन्सनहरूले युद्ध अपराधको रूपमा पेश गरेका छन्।

प्रत्येक कन्भेन्सनहरूले युद्धमा संरक्षित व्यक्तिहरू जस्तै रेडक्रसका कार्यकर्ताहरू, उद्धार समूह, डाक्टर, नर्स तथा युद्धबन्दी, पाश्ते सिपाहीहरू तथा गैँह सैनिक व्यक्तिहरूको हत्या गर्ने तथा अन्य आतंककारी कार्यहरू माथि पूर्णतः रोक लगाएको छ। यी कन्भेन्सनहरूमा, यस्ता व्यक्तिहरूको मनसाय युक्त हत्यालाई जेनेभा कन्भेन्सनको गंभीर उलङ्घन मानिने छ भनी स्पष्ट उल्लेख गरिएको छ र यस्ता कार्यगर्ने व्यक्तिहरूलाई कुनै पनि राष्ट्रले कानूनी कार्वाही गर्न पाउने छुट यी कन्भेन्सनहरूले प्रदान गरेका छन्।

मानवता विरुद्ध अपराध:-

नुरेम्बर्ग आयोगले युद्धताका गरिएका हत्याहरूलाई समेत अन्तर्राष्ट्रिय कानून विपरीत अपराधको रूपमा उल्लेख गरेको छ। तर नुरेम्बर्ग आयोगको समय पछाडि यस सम्बन्धमा केही नयाँ प्रयासहरू भएका छन् जस अन्तर्गत युद्धसंग असम्बन्धित केही कार्य वा अपराधहरू पनि अन्तर्राष्ट्रिय अपराधको रूपमा राखिएका छन्। यस सम्बन्धमा सबैभन्दा उल्लेखनीय सफलता 'ग्रामहत्या'का सम्बन्धमा प्राप्त भएको छ।

ग्रामहत्यालाई अन्तर्राष्ट्रिय अपराधको रूपमा परिभाषित गर्ने प्रथम श्रेय सन् १९४६ को एक संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय प्रस्तावित प्रतिवेदनलाई रहेको छ; जसले ग्रामहत्यालाई सम्पूर्ण समुदायलाई नै वाँचन पाउने अधिकारबाट वंचित गर्नु हो भनी परिभाषा गरेको छ।¹⁴ यस प्रस्तावित प्रतिवेदनले सम्पूर्ण सदस्य राष्ट्रहरूलाई ग्रामहत्या विरोधी उचित कानून जारी गर्न र त्यस्ता अपराधीहरूलाई सजाय गर्न तथा अपराध रोक्न एक आपसमा सहयोग गर्न आह्वान गरेको छ। यस प्रस्तावित प्रतिवेदनले संयुक्त राष्ट्रसङ्घको सामाजिक तथा आर्थिक परिपदलाई यस सम्बन्धमा एक विस्तृत कन्भेन्सनको मस्यौदा तयार पार्न अनुरोध पनि गरेको छ।

संयुक्त राष्ट्रसङ्घ महासभाको अनुरोध बमोजिम ग्रामहत्याको अपराधको नियन्त्रण तथा सजायको सम्बन्धमा सन् १९४८ मा नै

14. U. N. Resolucien G. A. 96 (1) 11 Dec, 1946.

कन्भेन्सनको मस्यौदा महासभामा पेश गरिएको थियो, जसको धारा दुइले 'सम्पूर्ण वा आंशिक रूपमा कुनै जाति, समुदाय वा वर्गको हत्या गर्ने लगायत यससंग सम्बन्धित अन्य कार्यहरूलाई समेत आमहत्याको अपराध भनी परिभाषा गरेका छन्' र यसको धारा ४ ले यस्ता अपराधीहरू संबैधानिक सरकारको रूपमा आसीन शासकहरू, अधिकारीहरू तथा अन्य व्यक्ति जो सुकै भए पनि सजायका भागी हुनुपर्छ भनी उल्लेख गरेको छ ।

पछि आमहत्या बाहेक युद्धसंग असम्बन्धित अन्य अपराधहरूलाई पनि अन्तर्राष्ट्रिय अपराधको रूपमा विचार गर्न महासभाले अन्तर्राष्ट्रिय कानून आयोगलाई जिम्मा लगायो, फलस्वरूप सन् १९५१ मा मानिसको शान्ति र सुरक्षा विरुद्ध अपराधको संहिताको मस्यौदा¹⁵ यस आयोगले तयार पारी महासभामा पेश गर्‍यो । यस मस्यौदा संहिताको धारा २ (११) ले आमहत्या बाहेक मानवता विरुद्धका अमानवीय व्यवहारहरू जस्तै हत्या, देश निकाला, दासतलाई अन्तर्राष्ट्रिय अपराधको रूपमा परिभाषित गरेको छ ।

अन्य अन्तर्राष्ट्रिय अपराधहरू:-

माथि उल्लेखित तीन किसिमका गंभीर अन्तर्राष्ट्रिय अपराध बाहेक परम्परागत अन्तर्राष्ट्रिय कानूनले अन्तर्राष्ट्रिय अपराधको

रूपमा स्वीकार गरेका केही अन्य अपराधहरूको उल्लेख गर्नु पनि सान्दर्भिक नै होला निम्न छन्:-

(क) खुल्ला समुन्द्री डाँका (ख) विमान भित्र गरिएका अपराधहरू (ग) विमान अपचलान (घ) नागरिक उड्ययन विरुद्ध अन्य किसिमका गैरकानूनी कार्यहरू (ङ) दास व्यापार, मानिसको विक्री, अशिल प्रकाशनहरूको विक्री वितरण तथा ओसार-पसार¹⁷, खोटाटक चलन, सामुन्द्रिक प्रदुषण, समुन्द्रको सतहमा विछ्याइएका पाइपलाईन तथा केवलको तोडफोड तथा अनाधिकृत प्रसारण इत्यादि ।

यहासम्मको छलफलबाट सारवान अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी कानूनको प्राारूप तयार भइसकेको त देखिन्छ तापनि अन्तर्राष्ट्रिय समुदायले आशा गरिरहेको एकीकृत संहिता तयार हुन भने बाँकी नै देखिन्छ । विभिन्न सन्धिहरू तथा कन्भेन्सनहरूमा छरिएर रहेका केही नियमहरूको पनि प्रभावकारी पालना भइरहेको छैन । अन्तर्राष्ट्रिय अपराधको कारवाही गर्ने स्वतन्त्र अन्तर्राष्ट्रिय अदालतको स्थापनाको प्रयास पनि आजसम्म सफल भएको छैन भने यदि यस किसिमको अदालत स्थापना भए नै पनि राष्ट्रहरूको अद्यावधि संरक्षित परम्परागत सार्वभौमिकताको धारणा

15. A Draft code of offences Against the Peace and Security of mankind, 1951.

16. Convention on the traffic in persons Sept: 12, 1923.

17. Convention on the International Circulation of Land Traffic in obscene publications, Nov 12, 1947.

18. Convention on currency Counterfeiting, April 20, 1923.

गरी यस किसिमको अदालतको प्रभावकारितामा सन्देह गर्न नसकिने अवस्था छैन ।

तर अन्तर्राष्ट्रिय कानूनको विकास जुनसुकै अवस्थामा रहेको भए तापनि अन्तर्राष्ट्रिय शान्ति र सुरक्षा लगायत विश्वव्यापी नैतिकता तथा सदाचार कायम राख्न अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी कानूनको धारणा महत्त्वपूर्ण तथा आवश्यक छ भन्ने कुरा प्रति विश्व जनमत तयार भइसकेको छ । अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी कानूनको प्रभावकारिता राष्ट्रहरूको सद्भावनामा आधारित रहेको छ । राष्ट्रहरूको आपसी सहयोगको अभावमा यसको स्वाधीन क्रियाशीलताको परिकल्पनासम्म मात्र पनि गर्न सकिदैन ।

राष्ट्रहरूको सद्भावना बाहेक एक निष्पक्ष अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी अदालतको स्थापना पनि कम महत्त्वपूर्ण छैन । यस किसिमको एक अदालतको स्थापना गर्ने तर्फ सन्

१९५३ देखि नै प्रयास भइरहेको भए तापनि, आजसम्म सिफारिस तथा प्रस्तावित प्रतिवेदनहरू बाहेक खास ठोस प्रगति हुनसकेको छैन । सन् १९५३ मा संयुक्त राष्ट्रसंघ महासभाले एउटा समिति गठन गरी यस सम्बन्धमा अध्ययन गरी प्रतिवेदन पेश गर्न तथा अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी अदालतको विधान तयार गर्ने निर्देशन दिएको थियो र सोही अनुसार विधानको मस्यौदा तयार पारी महासभामा पेश पनि गरिएको थियो । तर यस मस्यौदालाई कार्यरूप भने दिइएन, जुन हालसम्म पनि मुलतवी रहेको छ । अन्तर्राष्ट्रिय कानूनसंघले पनि यस सम्बन्धमा विचार गर्दै आएको छ । यस संघले आफू अर्न्तगतको फौजदारी कानून समितिको प्रतिवेदन अनुरूप सन् १९८२ को मन्ट्रियल सम्मेलनमा अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी अदालतको मस्यौदा तयार पारेको छ । यद्यपि यो मस्यौदाले कार्यरूप प्राप्त गर्न भने बाँकी नै छ ।

हाल खबर

इरान र इस्लामिक कानून

इरानमा इस्लामिक कानूनका प्रावधानहरूलाई अक्षरसः कार्यान्वयन गर्ने परिपाटी छ । सन् १९७९ ई० मा खोमैनी सत्तामा आए पछि कानूनी कठमुल्लापनले चरम रूप लिएको छ । महिलाहरूलाई समाजमा खुलारूपमा हिंडुल गर्न देखि लिएर वेषभूषा, पहिरन आदि सबैमा अनेकन पाबन्दीहरू लगाइएका छन् ।

इरानमा आर्थिक अपराधका विरुद्ध कठोर कानूनहरू निर्मित एवं कार्यान्वित छन् । भर्खर मात्र एक धनाढ्य इरानी अलि मुसावीलाई तेहरानको एउटा अदालतले मृत्यु दण्ड सुनाएको छ । उनलाई ऋण वचत सम्बन्धी आर्थिक कारोबारमा जाली र कपटपूर्ण कार्य गरी अनुचित तवरले अर्थोपार्जन गरेको अभियोगमा मृत्युदण्ड सुनाइएको हो ।